

**FILIP M. ALEXANDRESCU, *Viețile sociologului.*
Academicianul Mihai M. Cernea în dialog cu Zoltán Rostás,
Editura Corint, București**

Se împlinesc 16 ani de când am publicat în paginile acestei reviste o prezentare a conferinței organizate de *Society for Applied Anthropology* la care am luat parte în martie 2008 la Memphis, SUA (Alexandrescu 2008). Mihail Cernea mi-a facilitat participarea la acea conferință care a devenit memorabilă pentru un tânăr doctorand cum eram în acea vreme. Mai mult decât o întâmplare atribuibilă serendipității, întâlnirea mea cu profesorul Mihail Cernea a fost și rezultatul deschiderii sale spre lumea cercetătorilor din științele sociale și a dorinței lui de a construi punți către tinerii entuziaști din domeniu. Acestea au fost salutare pentru traiectoria mea sociologică și mă bucur că acum am ocazia de a scrie o recenzie a celei mai recente cărți „in honorem” dedicate profesorului Cernea.

Nou apărut volum dialogal *Viețile sociologului. Academicianul Mihai M. Cernea în dialog cu Zoltán Rostás* (Corint 2024) este o sinteză a vieții sale profesionale și personale. Este evident că de-a lungul timpului, personalitatea și cariera lui Mihail Cernea au exercitat asupra unui grup foarte eterogen de cercetători fascinația unui „erou”, a unui model profesional și uman. În sprijinul celor afirmate, voi trece rapid în revistă scrierile onorifice, așa-numitele „Festschriften” din literatura internațională și românească, care i-au fost dedicate în ultimii 25 de ani. La încheierea activității sale la Banca Mondială, 29 de foști colaboratori i-au dedicat un text omagial intitulat *Michael Makes His Mark: The Life and Times of a Change Agent in the World Bank* (1998). Acesta este un volum insolit, cu scurte caracterizări tranșante și versuri, scoțând în evidență diversele calități ale sociologului român. Următoarea în ordine cronologică este masiva monografie a Mariei Cobianu-Băcanu cu titlul *Mihail M. Cernea. Un inovator în sociologie și dezvoltare internațională* (Editura Economică 2001). În chip cu totul remarcabil, Cernea apare menționat în volumul *Fifty key thinkers on development* (Simon 2006), alături de nume răsunătoare precum Thomas Malthus, Karl Marx sau Amartya Sen. În 2021 îi este dedicat volumul *Social Development in the World Bank: Essays in Honor of Michael M. Cernea*. Acesta reunește contribuțiile unor foști colegi, manageri și colaboratori ai lui Cernea, inclusiv pe aceea a unui fost președinte al Băncii Mondiale, James Wolfensohn.

Revenind la cartea de față, aceasta este împărțită formal în 8 capitole care însă nu au titluri, ci doar numere. Fiecare capitol include o serie de subcapitole cu nume grăitoare, înșiruindu-se organic și acoperind copilăria, tinerețea, formarea sociologică în România și apoi în Statele Unite ale Americii. Titluri precum „Iașiul este încă în mine” sau „O cotitură neașteptată” surprind atât momente importante din viața lui Mihail Cernea, cât și schimbări decisive din istoria României, cum a fost data de 23 august 1944 la care se referă cotitura invocată mai sus. Altele surprind transformări neașteptate din istoria culturii, cum a fost vorba lansată la jumătatea anilor '60 că „S-a dat drumul la peisaj!” ceea ce însemna că artiștilor plastici li se permitea să creeze și alte opere în afară de portrete sau statui de muncitori (stahanoviști). Într-un mod asemănător, ieșind temporar din constrângerile marxism-leninismului, sociologii și-au spus încrezătorii că „s-a dat drumul la sociologie.”

Capitolele 1 și 2 acoperă, în mare, perioada de viață și de cercetare desfășurate de Cernea în România, de la naștere (1931) până la începutul anilor 1970. De atunci mai departe se așterne cea de-a doua perioadă, din Statele Unite, marcată în text prin subcapitolul intitulat „Începutul celei de-a doua vieți” (p. 101).

Perioada din România are un traseu complicat, pe alocuri dramatic, atât din punct de vedere personal cât și profesional. Scăpat cu viață la limită din pogromul de la Iași din 29–30 iunie 1941, Mihail Cernea s-a refugiat cu familia la București, unde a supraviețuit încă o dată marelui

bombardament anglo-american. În timpul liceului Cernea a devenit gazetar și între timp a absolvit și facultatea de Filosofie în 1954. Apoi s-a înscris la doctorat, numit în acea vreme „aspirantură” pe care l-a finalizat în 1958. Hotărât să depășească cadrul îngust al materialismului dialectic, Cernea a început în 1961 cercetările de teren, împreună cu o echipă entuziastă de colegi. Munca de teren a fost finalizată în 1964 prin prima cercetare empirică de după Școala sociologică de la București, și anume, *Profilul spiritual al clasei muncitoare. Cercetări sociologice de teren* (1964). Au urmat *Sociologia muncii. Mișcarea inovatorilor* (1967) și *Două Sate: Structuri sociale și progres tehnic* (1970). Deceniul 1964–1974, când Cernea avea vârsta de 33–43 de ani, a fost extrem de productiv, cu cercetări de teren extinse și opt volume publicate în colaborare.

Traectoria lui Mihail Cernea s-a schimbat o dată cu invitarea lui la Universitatea Stanford, la așa-numitul „Center for Advanced Studies in the Behavioral Sciences”, în cursul anului universitar 1970–1971. Aici i-a cunoscut pe mulți sociologi celebri, precum Robert K. Merton, Ruben Hill sau Immanuel Wallerstein. Luând zilnic masa cu astfel de personalități științifice, s-a bucurat de fiecare dată de un „meniu” deosebit de discuții științifice (pp. 117–123). Reîntors în țară în noiembrie 1971, Mihail Cernea își reia activitățile de cercetare la Institutul de Filosofie al Academiei, însă sub orizontul din ce în ce mai încărcat ideologic de așa-numitele „teze din iulie” ale lui Nicolae Ceaușescu.

Apoi, în 1974, în urma unui proces instituțional, dar și social-politic extrem de complicat, în care președintele Băncii Mondiale, Robert McNamara, a ajuns să îi scrie direct lui Ceaușescu, Cernea a fost selectat și în cele din urmă angajat ca sociolog al Băncii Mondiale (BM). Cernea a devenit astfel primul om din științele sociale investit cu un astfel de rol (capitolele 3 și 4, în special p. 140).

Dintr-o perspectivă contemporană, traiectoria lui Mihail Cernea în cadrul Băncii Mondiale pare întrucâtva neverosimilă. Nu este ușor de imaginat cum un cetățean al unei țări din lagărul socialist este angajat la o instituție internațională și în loc să se „instaleze” confortabil în această poziție începe un proces de reformare ideologică a Băncii Mondiale chiar din „burta bestiei” (Cernea și Freudenburg 2008). De-a lungul a două decenii și jumătate, Cernea lucrează tenace pe mai multe fronturi. Din punctul meu de vedere, cele mai importante dintre acestea sunt demersurile sale teoretice și practice de a demonstra că proiectele de dezvoltare – instrumentul principal al Băncii de stimulare a economiei în așa-numita „Lume a Treia” – trebuie să includă la baza lor cunoașterea și imaginația sociologică. Poate cel mai bun exemplu al acestor eforturi este cartea *Putting People First. Sociological variables in rural development* (Cernea 1985, și re-editat în 1991), care s-a bucurat de un ecou enorm (fiind și citată de aproape 1 900 de ori). Al doilea front este cel al recrutării de tineri sociologi și antropologi, angajați mai întâi temporar, iar apoi unii dintre ei pe poziții permanente. Evident că acest proces de recrutare a trebuit permanent negociat de către Cernea cu alți specialiști din cadrul Băncii. Cu această ocazie, Cernea a observat un *pattern* interesant, și anume că specialiștii tehnici (ingineri agronomi sau ingineri silvicultori) erau mai receptivi la angajarea de sociologi decât erau economiștii (pp. 173–4).

Ca „maestru al serendipității”, Mihail Cernea a reușit să impună cunoașterea sociologică în politicile Băncii mai repede decât s-ar fi așteptat. Ocazia i-a oferit-o construcția hidrocentralei Sobradinho pe râul Sao Francisco din Brazilia, finanțată de BM. Ignorând orice pregătire a populației pentru strămutare, autoritățile au lăsat apa să se acumuleze în spatele noului baraj amenințând să creeze o tragedie pentru populația locală care protesta vehement. A fost necesară intervenția armatei care a scos oamenii din rezervor în camioane militare, ducând la pierderea bunurilor lor (p. 177). BM a fost aspru criticată pentru eșecul social al acestui proiect... iar Mihail Cernea nu a ezitat să propună un set de recomandări, care au devenit ulterior politica Băncii privind strămutările involuntare (Christoffersen 2021).

Pe baza unui număr impresionant de studii și analize îndelung elaborate și testate, Cernea a creat un model analitic și practic de înțelegere și gestionare a riscurilor în strămutările involuntare (pp. 280–291), așa-numitul *impoverishment risks and reconstruction model* sau modelul IRR (prezentat *in extenso* în Koch-Weser și Guggenheim 2021 dar și în capitolul 6 din volumul recenzat). Acest model sociologic – care are funcții analitice și predictive – a fost aplicat și rafinat în

nenumărate contexte de cercetare, inclusiv de către subsemnatul în cazul Roșiei Montane (Alexandrescu 2013).

După o perioadă în care a fost dat uitării, Mihail Cernea a reluat în forță relațiile cu România după 1990. La recomandarea lui Henri Stahl a fost numit membru corespondent în 1991 și apoi membru deplin al Academiei Române (din 2012). În aceste ultime decenii a ținut legătura activ cu diverși sociologi din România, atât cu vechi colaboratori, precum Sorin Rădulescu sau Maria Larionescu, cât și cu generațiile mai tinere (capitolul 7). Unii dintre aceștia s-au numărat printre participanții la o conferință *Metropolis* de la Haga din 2010, invocată la finalul volumului (capitolul 8, pp. 370–371). În cadrul acestei conferințe dedicate migrației (voluntare) secțiunea profesorului Cernea despre mișcări involuntare de populație a apărut ca o provocare intelectuală, dar și ca un ecou al influenței lui internaționale.

O reflecție personală, care mi-a fost sugerată citind acest volum și din interacțiunile ocazionale pe care le-am avut cu Mihail Cernea începând din 2007, anul în care a luat prima oară legătura cu mine, poate părea ușor contraintuitivă. Oricât de complicat arată parcursul profesional al profesorului Cernea, acesta s-a desfășurat între câteva dimensiuni care, retrospectiv cel puțin, aveau o doză de predictibilitate. Acest fapt le deosebește substanțial de situația unui sociolog actual. În România anilor '60 –'70, Mihail Cernea a putut lucra ca cercetător și a făcut cercetare de teren într-un demers care l-a consacrat ca sociolog, cu un profil recunoscut atât în țară cât și în străinătate. La Banca Mondială a fost angajat ca sociolog și tot efortul său a fost să impună sociologia în fața economiei și a disciplinelor tehnice și astfel să detroneze gândirea econocentrică (accent exclusiv pe mecanisme economice), tehnocentrică (accent pe tehnică) și comodoncentrică (accent pe bunuri), în favoarea unei recunoașteri mai extinse a „factorului social” (p. 225). În tot acest parcurs profesional, îndrăznesc să afirm că Mihail Cernea a știut mereu că este sociolog, iar cei din jurul lui l-au recunoscut ca atare. În prezent, acest statut al sociologului este mai degrabă fragmentat într-o mulțime de tendințe care îi pun la îndoială coerența.

Un sociolog din prezent are mult mai multe motive să se întrebe cine este cu adevărat. Mulți absolvenți de sociologie ajung să lucreze în domenii extrem de diverse și chiar cei cu doctorat în sociologie și nominal implicați în cercetare arar își pot construi o carieră sociologică propriu-zisă (cu muncă de teren, documentare, analiză și publicații relevante). Proiectele de consultanță, marketing-ul comercial sau politic, activitatea din mass-media sau din ONG-uri absorb o mare parte din energia sociologilor. În plus, profilul de sociolog trebuie actualmente „negociat” dintr-o pluralitate de orientări posibile, *mainstream* sau critice, LGBT sau neolibérale, activiste sau convenționale, estice sau vestice șamd. În acest context, povestea lui Mihail Cernea îi poate ajuta pe cercetătorii actuali să își înțeleagă mai bine opțiunile dar și „lipsurile” sau „renunțările” de care au fost mai mult sau mai puțin conștienți de-a lungul timpului.

REFERENCES

- Alexandrescu, Filip. 2008. „Idealurile antropologiei aplicate: O prezentare a conferinței anuale a Societății de Antropologie Aplicată, Memphis, SUA (25–29 martie 2008)”. *Calitatea Vieții*, 19(3–4): 408–411. <https://www.revistacalitateavietii.ro/journal/article/view/563>.
- Alexandrescu, Filip. 2013. “Mediated risks: the Roșia Montană displacement and a new perspective on the IRR model.” *Canadian Journal of Development Studies*, 34(4): 498–517.
- Cernea Michael M. și Judith Freidenberg. 2007. “Development Anthropology is a Contact Sport’ An Oral History Interview with Michael M. Cernea by Judith Freidenberg.” *Human Organization* 66(4): 339–353. <https://www.jstor.org/stable/44127413>.
- Cernea, Michael M. (Ed.) 1991. *Putting People First: Sociological Variables in Rural Development*. New York: Oxford University Press.

- Christoffersen, Leif. 2021. "The Important Contribution of Social Knowledge to International Development." In *Social Development in the World Bank Essays in Honor of Michael M. Cernea*, editat de Maritta Koch-Weser și Scott Guggenheim. Cham: Springer.
- Cobianu-Băcanu, Maria. 2001. *Mihail M. Cernea. Un inovator în sociologie și dezvoltare internațională*. București: Editura Economică.
- Davis, Gloria, Andrew Steer, și Warren Van Wicklin (Eds.). 1998. *Michael Makes His Mark: The Life and Times of a Change Agent in the World Bank*. Washington: The World Bank.
- Koch-Weser, Maritta și Scott Guggenheim (Eds.). 2021. *Social Development in the World Bank Essays in Honor of Michael M. Cernea*. Cham: Springer.
- Simon, David (Ed.). 2006. *Fifty key thinkers on development*. New York: Routledge.

Filip Alexandrescu

Adresa de contact a autorului: Filip ALEXANDRESCU, Institutul de Cercetare a Calității Vieții al Academiei Române, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, 050711, București, România, e-mail: filip.alexand@gmail.com.